

I. SOCIALINĖ POLITIKA

DARBO RINKOS POVEIKIS UNIVERSITETINIŲ STUDIJŲ SISTEMAI

Prof. Alvydas Pumputis

Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 25
Elektroninis paštas roffice@ltu.lt

*Pateikta 2004 m. kovo 1 d.
Parengta spausdinti 2004 m. gegužės 3 d.*

Santrauka

Lietuvos Respublikos Konstitucija, įtvirtindama žmogaus prigimtinių teisių idėją, numato galimybę individui tobulėti. Ši konstitucinė prielaida mūsų visuomenėje gana sėkmingai buvo įgyvendinama, nes studentų universitetuose padaugėjo. Lietuva pagal studentų skaičių dešimčiai tūkstančių gyventojų priartėjo prie tokių valstybių kaip Danija, Prancūzija, Švedija. Tačiau Lietuvos ir minimų valstybių gyventojų išsilavinimo lygiai yra skirtingi.

Lietuvoje vyksta ir artimiausiu metu vyks dideli darbo rinkos pokyčiai. Šiuo metu pagal užimtumo struktūrą Lietuva yra bene labiausiai nutolusi nuo siektinų standartų.

Modeliuojant studijas, pagrindinis kriterijus turėtų būti darbo rinkos poveikis. Tik rinka gali apibendrinti plėtojama diskusiją, kiek Lietuvai reikia studentų, studijų programų ir aukštųjų mokyklų.

Pagrindinės sąvokos: prigimtines teises, darbo rinka, universitetinės studijos, gyventojų užimtumas, studijų programos.

Lietuvos Konstitucijos 18 straipsnis skelbia, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines. Tai labai vykusiai teisinė formuluotė, kurią turi nedaugelis iš senas, demokratines tradicijas įtvirtinusių pasaulio šalių konstitucijų. Tai reiškia, kad įtvirtinamas ne valstybės interesų, o žmogaus statuso ir jo teisių prioritetas. Žmogus, siekdamas savo teisių tikrumo, valstybę tik samdosi.

Viena iš prigimtinių žmogaus teisių yra teisė tobulėti, įskaitant ir aukštojo mokslo siekimą.

Lietuvos Konstitucijos 41 straipsnyje pasakyta: „Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus“. Taigi vienintelis kriterijus siekiant aukštojo mokslo yra paties žmogaus gebėjimai. Kiti reikalavimai (universitetams nustatant kvotas, apibrėžiant, kiek ir kokių specialistų reikia parengti, ir t. t.) pažeistų prigimtines žmogaus teises. Šiuo atveju valstybė gali planuoti specialistų skaičių tik saviems poreikiams, visiškai nevaržydama žmogaus teisės rinktis profesiją savo nuožiūra, nes valstybės interesas visuomenėje nėra viską apimantis. Kyla klausimas: ar mūsų visuomenėje suvokiamos žmogaus prigimtines teises, ar puoselėjama ir remiama teisė tobulėti ir pagaliau ar suvokiama universitetų misija? Ar remiamas jų siekis puoselėti tautos kultūrą, nes „Ten, kur nesama kultūros, gali būti gamtinės evoliucijos, bet negali būti istorijos“ (Šalkauskis, 1999, p. 187).

Tikrovė tokia, kad universitetai neretai pavadinami tiesiog biudžetine įstaiga ir jiems taidomi tie patys požymiai ir reglamentai, kaip bet kokiai kitai įstaigai arba organizacijai. Pamištama tikroji universitetų misija, nesuvokiama, kad jie kuria didelį turtą – žinias, intelektą, kurį verčiant finansiniu ir dvasiniu turtu, turtėja visuomenė.

Būtent ši universitetų misija Lietuvoje suvokta ne iki galo, o kartais net dirbtinai sumenkinamas jų vaidmuo. Neretai teigiama, kad studentų Lietuvoje yra per daug, pernelyg didelis abiturientų procentas (kartais minima 80 ir net daugiau) įstoja į universitetus ir t. t. Reikalas tas, kad procentinis vertinimas be palyginimo čia nieko nesako, nes, be vidurines mokyklas baigusio, yra visiškai nesimokančio jaunimo. Pagaliau ir pats į universitetus įstojusių abiturientų skaičius yra tik tarpinis rodiklis. Pagal 3 ISCED lygio moksleivių (moksleiviai, baigiantys vidurines mokyklas) ir studentų skaičių 10 000 gyventojų Lietuva atrodo gana prastai, nes ją gerokai lenkia Latvija, Estija, Švedija, Suomija ir kai kurios kitos šalys.

1 lentelė. **Moksleivių ir studentų skaičius atskirose valstybėse (Dune, 2003)**

Eil. Nr.	Valstybė	Moksleivių skaičius 10 000 gyventojų (pagal 3 ISCED lygį)	Studentų skaičius 10 000 gyventojų
1	2	3	4
	Lietuva	290	390
	Latvija	414	416
	Estija	381	395
	Švedija	635	404
	Danija	441	361
	Norvegija	472	432
	Suomija	580	543
	Prancūzija	444	350
	Ispanija	302	466

Beje, iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad ir čia viskas neblogai, nes Lietuvoje studentų 10 000 gyventojų yra daugiau negu Danijoje ir Prancūzijoje. Reikalas tas, kad mūsų šalies universitetinio lavinimo tikslai yra kiek kiti, nes Lietuvos ir minimų valstybių gyventojų išsilavinimo lygiai yra skirtingi. Visuomenės mokslinimo srityje Lietuvai kol kas reikia atsikovoti prastą poziciją.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, mūsų šalies gyventojai pagal išsilavinimą atrodo taip:

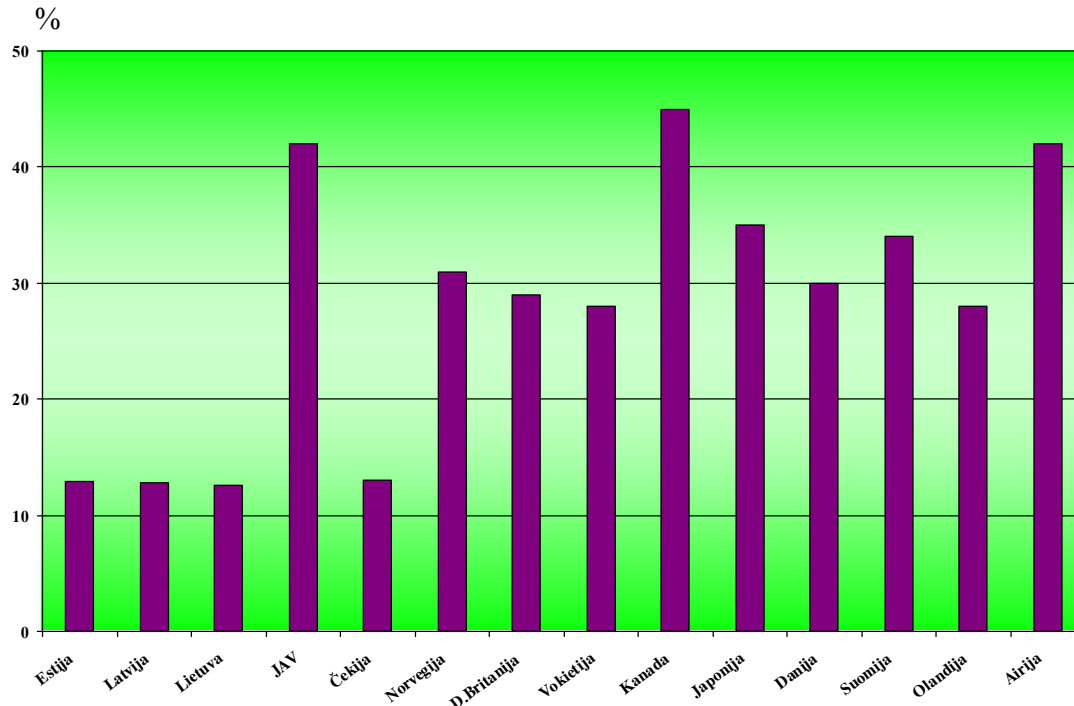
2 lentelė. **Gyventojai pagal išsilavinimą (Lietuvos statistikos departamentas, 2003)**

Išsilavinimas	Iš viso	10 000 gyventojų tenka turinčiųjų išsilavinimą	Procentai
		2003 m.	
Aukštasis	388 462	126	12,6
Aukštesnysis	594 862	193	19,3
Vidurinis	835 699	272	27,2
Pagrindinis	460 996	150	15,0
Pradinis	640 661	208	20,8

Kaip matome, Lietuvoje yra tik 12,6 proc. asmenų su aukštuoju išsilavinimu. Reikėtų nepamiršti ir to, kad bent pusės jų žinios yra pasenusios. Todėl šiuolaikinėje darbo rinkoje iš tikrųjų gali dalyvauti tik apie 6–7 proc. asmenų, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Tai labai rimtas atsilikimas (žr. 3 lentelę). Europoje Lietuvai artimos tik Latvija (12,7 proc.), Estija (12,9 proc.)

ir Čekija (13 proc.). Kitose Vakarų šalyse asmenų, turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą, yra kur kas daugiau, pavyzdžiui, Vokietijoje – 28 proc., Didžiojoje Britanijoje – 29, Norvegijoje – 31, Danijoje – 30, Suomijoje – 32, Airijoje – 41,5 proc., ir t. t.

3 lentelė. **Aukštąjį universitetinį išsilavinimą turintys asmenys atskirose šalyse**

2003 m. rugsėjo 10–11 d. Prahoje įvykusiame Pasaulio universitetų asociacijos kongrese Japonijos atstovas prof. Ymichiro Anzai teigė, kad šiuolaikinėje visuomenėje aukštąjį universitetinį išsilavinimą turėtų turėti 70–80 proc. visų gyventojų (University Reform, 2003).

Jeigu Lietuvos universitetai pagal šiuolaikiškas ir paklausias darbo rinkoje studijų programas kasmet darbo rinkai parengtų 22–25 tūkstančius specialistų, prireiktų ne vieno dešimtmečio, kol šalyje bent 30–40 proc. visų gyventojų turėtų aukštąjį išsilavinimą.

Neįvertinus to, Europos Sąjungoje Lietuvos gyventojams tektų tenkintis tik antraeilių darbuotojų dalia. Neišlavinta tauta labiau pasiduoda momentinių veiksmų įtakai, ja lengvai galima manipuluoti.

Lietuvoje vyksta ir artimiausiu metu tikėtini dideli darbo rinkos poslinkiai. Šiuo metu pagal užimtumo struktūrą Lietuva yra bene labiausiai nutolusi nuo siektinų standartų.

4 lentelė. **Gyventojų užimtumas 2002 m. (Statistikos departamento tinklalapis, 2003, p. 13)**

Eil. Nr.	Valstybė	Užimtumas žemės ūkyje, proc.	Užimtumas pramonėje, statybose, proc.	Užimtumas paslaugų sferoje, proc.
1.	Lietuva	17,3	27,1	55,8
2.	Latvija	15,3	25,6	59,1
3.	Estija	6,5	30,9	62,6
4.	Švedija	2,5	23,0	74,5
5.	Danija	3,2	23,5	73,3
6.	Suomija	5,5	27,1	67,3
7.	Prancūzija	4,1	25,4	70,5
8.	Vokietija	2,6	32,4	65,1

Ateityje turėtų labai plėstis paslaugų sfera. Todėl universitetai įeis į darbo rinką tiek, kiek sugebės sukurti naujų, modernių, dažniausiai tarpuniversitetinių studijų programų, suvokdami, kad jų užsakovas ir partneris yra studentas, siekiantis susimodeliuoti žinias savo būsimajai karjerai. Norint to pasiekti, būtina sukurti tam tikras sąlygas. Viena iš jų – didesnis pasitikėjimas universitetų išmintimi ir jų gebėjimu orientuotis besikeičiančioje rinkoje. Visų pirma turėtų keistis (greičiausiai – visai išnykti) nelanksti studijų programų registravimo tvarka, atsakomybę už jas paliekant universitetams.

Pasipriešinimo, beje, sulaukiama iš tų pačių – neturinčiųjų aukštojo išsilavinimo arba besitenkinančiųjų pasenusiomis žiniomis. Manau, nėra reikalo priminti, kiek pelnytų kritikos dėl profesinių gebėjimų stokos sulaukia viešojo administravimo, teisėsaugos, švietimo ir kitos sistemos. Dėl to, kad universitetus baigusius specialistams tenka registruotis darbo biržoje, didžiausia kaltė tenka tiems, kurie jų darbo vietas užima neturėdami reikiamos kvalifikacijos.

Dar daugiau – žinybos ir net ištisos sistemos, kartodamos, kad universitetai blogai rengia specialistus, užsisklendžia nuo darbo rinkos poveikio, prisidengdamos neva aukštais, bet iš esmės dirbtiniais reikalavimais pretendentes, taip bandydamos izoliuoti nuo universitetus baigusio jaunimo. Tačiau tai laikini dalykai. Kuo sandariau sistema užsisklęs nuo konkurencijos, tuo garsiau po kurio laiko ji sprogs iš vidaus.

Šiuo metu Lietuvoje, kaip žinome, organizuojamas bendrasis studentų priėmimas. Organizaciniu požiūriu tai gana patogi sistema stojančiajam, neblogo ir universitetams.

Iš pirmo žvilgsnio viskas atrodo labai gražu. Stojantieji gali paduoti prašymus į 20 įvairių studijų programų skirtinguose universitetuose.

Kaip matome 5 lentelėje, 2003 m. buvo pareikšta 342 550 pageidavimų į 21 664 vyriausybės nustatytas studijų vietas, vienai vietai teko vidutiniškai 15,81 pageidavimo. Susidaro įspūdis, kad į visus universitetus buvo arba didesni, arba mažesni, bet iš esmės normalūs konkursai. Tačiau tai iškreiptas vaizdas. Reikalas tas, kad Vyriausybė, patvirtindama priėmimo kvotas, iškreipia rinkos poreikį, nes priėmimas į naujas, patrauklias studijų programas yra limituotas ir nepatekęs į jas žmogus renkasi tai, kas lieka neužimta.

Tokiu būdu visos aukštosios mokyklos lyg ir užsipildo.

5 lentelė. 2003 metų priėmimas.

Konkursas į pirmos pakopos studijas bendru priėmimu

Eil. Nr.	Universitetai	Prašymuose nurodyta iš viso AM pageidavimų	Valstybės nustatytos studentų priėmimo kvotos	Pageidavimų skaičius vienai vietai
1.	VU	100 064	3966	25,23
2.	LTU	28 253	1239	22,80
3.	LKA	1444	70	20,63
4.	KU	19 931	978	20,38
5.	VGTU	46 234	2794	16,55
6.	VPU	32 632	2010	16,23
7.	LŽŪU	14 866	953	15,60
8.	KTU	43 436	3616	12,01
9.	VDU	21 632	1926	11,23
10.	ŠU	17 748	1601	11,08
11.	KMU	6160	615	10,02
12.	LKKA	5854	612	9,56
13.	VDA	1596	388	4,11
14.	LMA	741	227	3,26
15.	LVA	721	239	3,02
	Bendras skaičius	342 550	21 664	15,81

Kur kas tikroviškesnį vaizdą atspindi 6 lentelė, kurioje parodomas pirmųjų pageidavimų skaičius vienai vietai. Tai tikrasis vaizdas, nes jis parodo nevaržomą stojančiųjų profesinį si-

ekį. Jeigu nebūtų dirbtinai varžoma stojančiųjų teisė rinktis, kai kurie Lietuvos universitetai (VGTU, KTU, LŽŪU, LVA) (žr. 6 lentelę) iš tikrųjų pajustų rinkos poveikio prasmę.

6 lentelė. 2003 metų priėmimas.

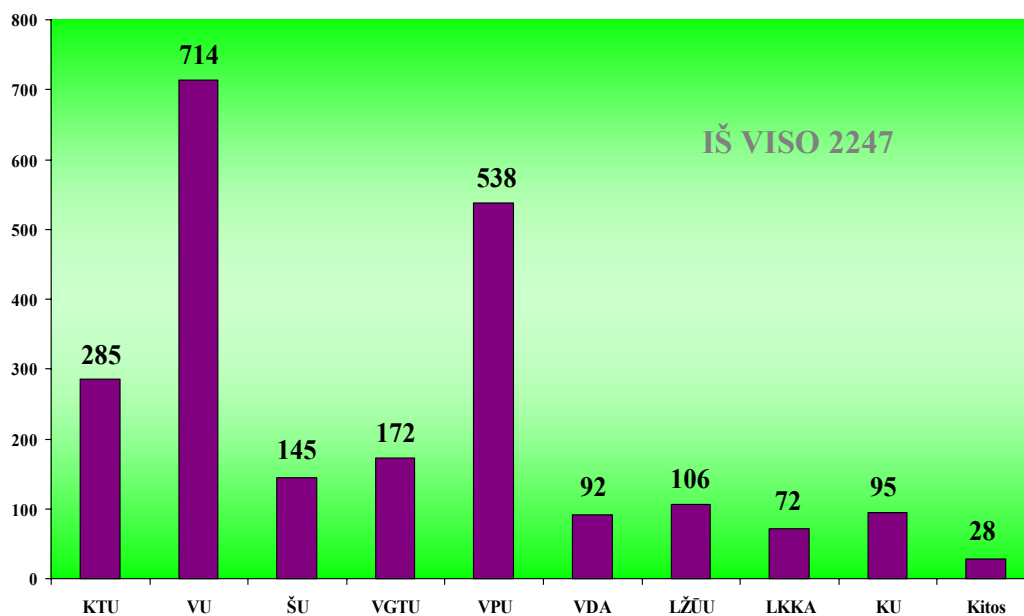
Konkursas pagal pirmąjį stojančiųjų pageidavimą

Eil. Nr.	Universitetai	Pirmuoju pageidavimu prašyme nurodyta AM	Valstybės nustatytos studentų priėmimo kvotos	Pirmųjų pageidavimų skaičius vienai vietai
1.	LKA	245	70	3,5
2.	VU	10 722	3966	2,7
3.	LTU	2829	1239	2,28
4.	KU	1902	978	1,94
5.	LMA	403	227	1,77
6.	LKKA	1081	612	1,76
7.	KMU	1077	615	1,75
8.	VDA	679	388	1,75
9.	VPU	2671	2010	1,33
10.	VDU	1937	1926	1,00
11.	ŠU	1595	1601	1,00
12.	VGTU	2662	2794	0,95
13.	KTU	3467	3616	0,96
14.	LŽŪU	703	953	0,74
15.	LVA	128	239	0,53
	Bendras skaičius	32 263	21 664	1,49

Kad Universitetuose yra studijų programų, nutolusių nuo darbo rinkos poreikių, patvirtina ir kiti faktai.

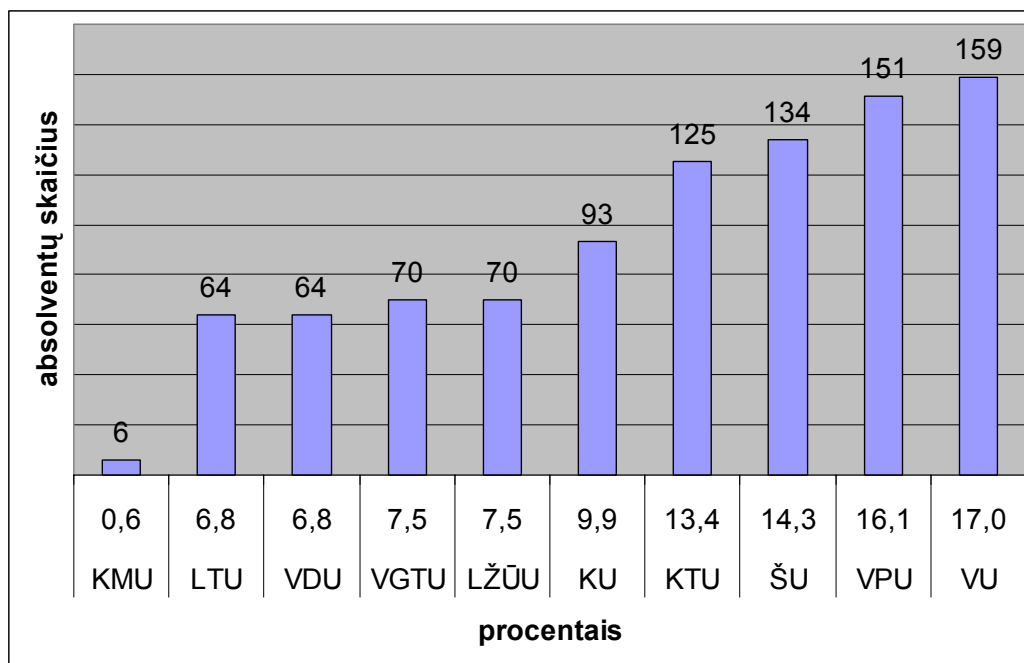
Šiuo metu Lietuvos teisės universitete studijuoja 2247 studentai, baigę kitus Lietuvos ir užsienio Universitetus. Šiuo metu Lietuvos teisės universitete daugiausia studijuoja studentų, baigusių VU (714), VPU (538), KTU (285), VGTU (172), ŠU (145) bakalauro ir magistro studijas (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Studijuojančiųjų LTU, baigusių kitas aukštąsias mokyklas, statistika (2003 m.)

Iš esmės tai labai pažangus procesas, kad žmogus, rengdamasis karjerai, susimodeliuoja sau reikiamas žinias studijuodamas keliose aukštosiose mokyklose. Tačiau kaip rodo išsamesnė analizė, dalis šių studentų renkasi kitas studijas todėl, kad baigę nešiuolaikišką studijų programą negali susirasti darbo. Tai patvirtina ir darbo biržos duomenys. 2003 m. lapkričio 21 d. duomenimis (žr. 8 lentelę), daugiausia į darbo biržą kreipėsi baigusiųjų VU (159), VPU (151), ŠU (134), KTU (125) ir kt.

8 lentelė. **Aukštųjų mokyklų absolventai, įregistruoti teritorinėje darbo biržoje (2003 m. lapkričio 21 d. duomenys)**

Modeliuojant studijas, pagrindinis kriterijus turėtų būti darbo rinkos poreikis. Valstybė galėtų tik užsisakyti specialistų skaičių savoms reikmėms, tuo tarpu valstybė, aktyviai veikdama darbo rinką, faktiškai ją deformuoja ir kartu skatina stagnaciją. Tik rinka gali apibendrinti vykstančią diskusiją, kiek Lietuvai reikia studentų, studijų programų ir aukštųjų mokyklų.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kaip nedaugelyje Europos Konstitucijų, skelbiama, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines. Tai reiškia, kad įtvirtinamas ne valstybės, o žmogaus statuso prioritetas. Viena iš prigimtinių žmogaus teisių yra teisė tobulėti.

2. Lietuvoje susiklosčiusios gana palankios teisinės–politinės prielaidos tobulėti, įskaitant galimybę siekti universitetinio išsilavinimo. Pagal studentų skaičių Lietuva priartėjo prie Europos šalių lygio.

3. Lietuvoje gana žemas dabartinis visuomenės išsilavinimo lygis. Pagal universitetinį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičių Lietuva labai atsilieka nuo kitų Europos šalių.

4. Modeliuojant studijas, pagrindinis kriterijus turėtų būti kintančios darbo rinkos poreikis. Valstybė galėtų tik užsisakyti specialistų skaičių savo reikmėms, tuo tarpu valstybė, aktyviai veikdama darbo rinką, faktiškai ją deformuoja. Tik rinka gali apibendrinti vykstančią diskusiją, kiek ir kokių studentų ir studijų programų reikia Lietuvai.

LITERATŪRA

1. **Dune M.** Education in Europe. Key statistics 2000/01. Statistics in focus. Population and social conditions. Theme 3 – 13/2003. Eurostat. – European Communities, 2003.
2. **Franco A., Jouhette S.** Labour force survey. Principal results 2002. EU and EFTA countries. – Statistics in focus. Population and social conditions. Theme 3-15/2003. Eurostat. – European Communities, 2003.
3. **Franco A., Blöndal L.** Labour force survey. Principal results 2002. Accending countries. – Statistics in focus. Population and social conditions. Theme 3-16/2003. Eurostat. – European Communities, 2003.
4. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija. – Vilnius, 2003.
5. **Lietuvos** statistikos departamentas. Švietimas 2002. – Vilnius, 2003.
6. **Lietuvos** statistikos departamento tinklalapis, gyventojų užimtumo tyrimų duomenys. http://www.std.lt/web/uploads/1049355886_gyventoju_uzimt.pdf (2003-09-29).
7. **University** Reform in Japan: Current State and Future Perspectives, 2003.
8. **Šalkauskis S.** Raštai. – Vilnius, 1999. T. 1.

LABOUR MARKET IMPACT ON UNIVERSITY STUDY SYSTEM

Prof. Alvydas Pumputis

Law University of Lithuania

Summary

The Constitution of the Republic of Lithuania embedding the idea of inalienable rights also provides possibility for individual to study. Due to successful fulfillment of this constitutional precondition, the number of students at universities considerably increased. Regarding number of students per ten thousand citizens, Lithuania has approached such countries as Denmark, France and Sweden. However, the level of education in Lithuania differs from the level in the above mentioned countries.

Lithuania is facing and will face in the nearest future big changes of labor market. In reference to employment structure, Lithuania is far-off from set standards nowadays.

Influence of labor market should be the major criteria modeling studies. Only the market is able to summarize continuous discussion on how many students, study programmes and high schools Lithuania needs.

Keywords: Inalienable Rights, Labor Market, Studies, Citizens' Employment, Study Programmes.